

Glosariusz pojęć

Chaos

W potocznym rozumieniu oznacza nieład i brak porządku, lecz w kontekście naukowym i filozoficznym chaos nie jest przeciwieństwem porządku, ale jego ukrytą formą. W teorii chaosu deterministycznego opisuje systemy, które rządzą się ścisłymi regułami, a mimo to wykazują nieprzewidywalne zachowania. W ujęciu fraktalnym chaos jest przestrzenią, z której wyłaniają się wzory – pulsujące, zmienne, ale wewnętrznie spójne. W książce chaos jest symbolem potencjału, niewidzialnej matrycy życia, źródła emergencji i przestrzenią, w której fraktalność może rozkwitnąć. Jest tajemniczym łonem Tao, z którego rodzi się świat.

Ciąg Fibonacciego (złoty podział)

Porządek liczbowy, w którym każda liczba jest sumą dwóch poprzednich: 1, 1, 2, 3, 5, 8, 13, 21... Ciąg ten jest powiązany ze złotą proporcją i bardzo często występuje w biologii, architekturze i sztuce. Pojawia się w rozkładzie liści, spirali muszli, gałęziach drzew, strukturze DNA, a nawet rytmie serca. Jest fraktalny nie przez formalne powtórzenie kształtu, lecz przez harmonię wzrostu, skalowalność i samopodobieństwo proporcji. Można go uznać za najwyższą formę fraktalności w świecie życia — strukturę, która pozwala rozwijać się bez entropii, z zachowaniem piękna i równowagi.

Dziecko

W archetypie tekstu – czysta świadomość, jeszcze nieoddzielona od źródła. Istota nienazwana, ale głęboko rozpoznająca. Symbol intuicji, która zna rytm, zanim pozna pojęcia.

Emergencja

Zjawisko, w którym z prostych elementów i ich interakcji wyłania się złożona całość, której nie da się zredukować do sumy części. Kluczowy koncept dla fraktalnego pojmowania świata: życie, świadomość, sens – rodzą się przez emanację, nie przez składanie.

Entropia

Pojęcie fizyczne oznaczające wzrost nieuporządkowania, rozproszenia energii i zaniku informacji. W kontekście filozoficznym i duchowym – tendencja do rozkładu i dezintegracji.

Fraktalność działa przeciwnie do entropii: nie przez eliminację różnorodności, lecz przez jej powiązanie, zharmonizowanie i samopodobieństwo.

W przeciwieństwie do entropii, chaos nie oznacza bezładu – jest raczej macierzą twórczego porządku, z którego fraktalność wydobywa ukryty rytm.

Eksperyment z obserwatorem (eksperyment podwójnej szczeliny)

Doświadczenie z zakresu mechaniki kwantowej, które pokazało, że cząstka elementarna (np. elektron lub foton) przejawia właściwości falowe, dopóki nie zostanie zaobserwowana. Gdy dokonuje się pomiaru, zachowuje się jak cząstka. Pokazuje to, że akt obserwacji wpływa na rzeczywistość – cząstka nie tyle istnieje „gdzieś”, ile **ma skłonność do przejawiania się** w zależności od relacji z polem świadomości.

Ewersja

(z łac. *eversio* – „wywrócenie”, „odwrócenie na zewnątrz”)

Proces biologiczny polegający na wywinięciu części ciała na zewnątrz, zwykle w celu chwytania, przemieszczania lub wydostania się z otoczenia (np. aparat gębowy larw, przewód pokarmowy niektórych pasożytów).

W szerszym, metaforycznym sensie może oznaczać radykalne ujawnienie tego, co wewnętrzne – odwrócenie ukrytej struktury ku jawności, przemianę dokonującą się nie przez ekspansję, lecz przez odwrócenie porządku od środka.

Fraktal

Pojęcie wprowadzone przez Benoît Mandelbrota w latach siedemdziesiątych XX wieku na oznaczenie struktur matematycznych, które są samopodobne w różnych skalach, czyli ich części mają kształt przypominający całość.

Fraktale mają często złożony, nieregularny kształt, którego nie da się opisać klasyczną geometrią euklidesową, lecz który można przedstawić poprzez iterację prostych reguł.

W tym tekście „fraktal” oznacza zarówno precyzyjną strukturę matematyczną, jak i archetypiczny wzór istnienia – obecny w przyrodzie, świadomości i kulturze.

Struktura, która wykazuje podobieństwo do samej siebie na różnych poziomach skali. W sensie głębszym: forma, która nie jest narzucona z zewnątrz, lecz wyłania się z rytmu wewnętrznego porządku. Przykładami fraktali są: liście paproci, płatki śniegu, układ galaktyk, struktury neuronowe.

Fraktalność

Zasada istnienia, według której ten sam wzorzec powtarza się na różnych poziomach skali, przy zachowaniu podobieństwa części do całości. Fraktalność nie oznacza identyczności, lecz samopodobieństwo i dynamiczną ciągłość – jak gałązka drzewa, która przypomina drzewo, ale jest odrębna. Właściwość struktury polegająca na tym, że każda jej część odzwierciedla wzór całości w sposób nieliniowy i nieregularny, odbijając rytmicznie echo jednego porządku w wielu skalach istnienia. Fraktalność przekracza granice geometrii – staje się ontologiczną zasadą świata.

Fraktal geometryczny

Obiekt matematyczny o nieskończonej złożoności, powstający przez powtarzanie prostych reguł. Przykłady: zbiór Mandelbrota, trójkąt Sierpińskiego, krzywa Kocha. W naturze ich odpowiednikami są linie brzegowe, chmury, sieci neuronowe i drzewne.

Fraktal Mandelbrota

Fraktal matematyczny powstały na podstawie iteracji prostego równania zespolonego: $z_{n+1} = z_n^2 + c$. Wygenerowany przez Benoîta Mandelbrota, stał się ikoną geometrii fraktalnej. Nie opiera się na ciągu Fibonacciego, lecz na sprzężeniu zwrotnym, które tworzy nieskończenie złożoną i samopodobną strukturę. Choć powstały w przestrzeni abstrakcyjnej, fraktal Mandelbrota ukazuje, jak z prostych zasad może wyłonić się porządek i piękno — analogicznie do dynamiki naturalnych wzorców. Symbolicznie reprezentuje fraktalność bez biologii – czystą zasadę emergencji form.

Fraktalny rytm

Ruch powtarzający się w różnych skalach i konfiguracjach, ale zachowujący spójność z całością. Symbol dynamiki życia, poznania, ducha i natury. To nie tylko wzór, ale taniec wzoru – proces, nie stan.

Koło Dharmy

Symbol duchowego porządku, oświecenia i cykliczności życia. Koło, którego piasta reprezentuje pustkę, a szprychy – osie działania i relacji. Użyte w kontekście zharmonizowanej fraktalności istnienia.

Lustro Twardowskiego

Symbol archetypiczny i historyczny, pojawiający się jako zwierciadło prawdy. Przestrzeń, w której można dostrzec ukryty wzór losu, ale która – jak w przypisie do części 1 rozdziału I – pokazuje więcej niż tylko odbicie. Jest pęknięte – jakby świat, który w nim się odbija, sam był rozbity na części.

Mandala

Symboliczny wzór istnienia, często o strukturze koncentrycznej i fraktalnej. W kontekście tekstu odnosi się do harmonii części i całości oraz do duchowej mapy rzeczywistości. Wnętrze mandali może być przestrzenią medytacji nad jednością i wielością.

Mandala fraktalna

Symboliczne przedstawienie struktury świata jako kręgu, w którym każdy punkt odzwierciedla centrum. Może mieć formę spirali, siatki lub nieskończonego wzoru. W tym tekście mandala to zarówno symbol, jak i praktyka duchowa fraktalności.

Mikrokosmos i makrokosmos

Taoistyczna i alchemiczna idea, według której człowiek (mikrokosmos) odzwierciedla strukturę wszechświata (makrokosmos). Analogicznie fraktalność to idea – część zawiera strukturę całości, a całość objawia się w części.

Mistrz Czerwona Sosna

Postać mistyczna, przewodnik duchowy, który nie naucza dogmatem, lecz pomaga rozpoznać fraktalny rytm prawdy w sobie samym. Uosabia archetyp głębokiej mądrości i taoistycznej łagodności.

Ontologia fraktalna (zestrojenia)

Sposób rozumienia rzeczywistości, w którym byt nie jest zbiorem oddzielnych rzeczy, lecz wzajemnie odbijających się form i relacji. W ontologii fraktalnej nie ma centrum ani jednego fundamentu – każda część zawiera całość w potencjale, a rzeczywistość rozwija się poprzez zestrojenie i samopodobieństwo.

Piasta

Centralny, pusty punkt koła, wokół którego obracają się szprychy i cała konstrukcja, który mimo swojej nicości spaja wszystkie promienie.

W znaczeniu symbolicznym – pusta oś porządku, milczące centrum, które nie działa przez siłę, lecz przez obecność.

W filozofii fraktalnej piasta symbolizuje źródło, z którego promieniuje rytm istnienia – ciche serce struktury, umożliwiające spójność i ruch.

To centrum bez ciężaru, jak w oku cyklonu: najspokojniejsze, a zarazem decydujące o wszystkim.

Symbol pustki, z której wyłania się ruch i życie. Metafora źródła fraktalności i działania bez działania (wu wei), rdzeń koła Dharmy, obecność ciszy, która umożliwia wszystko.

Próżnia / Pustka (Wu)

W filozofii taoistycznej i buddyjskiej – nie-nicość. Przestrzeń potencjalności, z której może wyłonić się wszystko. W tekście utożsamiana z przestrzenią źródłową, cichą obecnością bez formy.

Pole i cząstka Higgsa

Cząstka Higgsa, potocznie nazywana „boską cząstką”, została postulowana w latach 60. XX wieku jako element brakujący w tzw. Modelu Standardowym fizyki cząstek elementarnych. Jej istnienie miało wyjaśniać, w jaki sposób cząstki elementarne nabywają masę. Kluczowe było wprowadzenie tzw. pola Higgsa — wszechobecnego, kwantowego pola, które przenika całą przestrzeń. Cząstki poruszające się w tym polu napotykają opór, co przejawia się jako masa. W 2012 roku eksperymenty w Wielkim Zderzaczu Hadronów (CERN) potwierdziły istnienie cząstki Higgsa — kwantu tego pola. Co istotne, cząstka ta nie „nadaje masy” w klasycznym sensie, lecz raczej ujawnia relacyjną naturę masy jako efektu oddziaływania z polem. W szerszej, filozoficznej perspektywie, masywność rzeczywistości okazuje się nie tyle pierwotną właściwością, ile zjawiskiem relacyjnym — dynamicznym ruchem w polu, które samo w sobie jest nieuchwytne, ale fundamentalne.

Pole morficzne

Pojęcie Ruperta Sheldrake’a: pole pamięci formy, które organizuje wzrost i strukturę organizmów oraz zachowań. To nielocalne pole, w którym nowe formy rezonują z wcześniejszymi wzorcami. Pole morficzne działa jak fraktalna pamięć przestrzeni.

Prawo rezonansu

Zasada, według której formy, energie i istoty o podobnej strukturze wchodzą w głęboki związek. W fraktalnym wszechświecie rezonans nie jest przypadkowy – jest formą komunikacji między różnymi skalami istnienia.

Prazasada (pramatryca)

To, co poprzedza każdą formę i każdą ideę – subtelny wzorzec, z którego wyłania się istnienie. W wielu tradycjach duchowych odpowiada archetypowi Tao, Światła, Logosu lub Pola. W tym tekście: fraktalność rozumiana jako prazasada istnienia.

Przenicowanie

Ruch wewnętrznego odwrócenia – nie gwałtownego, lecz organicznego i cichego – w którym to, co było ukryte wewnątrz, staje się widoczne na zewnątrz.

Pojęcie to wyraża fraktalny sposób narodzin istnienia: nie jako ciągła przyczynowość, ale jako wewnętrzne przebudzenie wzorca, który rozwija się przez napięcie i rozluźnienie.

To manifestacja Tao: tak, jak pęk rozchyła się bez przymusu, jak dłoń otwiera się z pięści, tak i świat wyłania się przez przenicowanie — z wnętrza ku zewnątrz.

W tym sensie przenicowywanie to ontologiczny impuls stworzenia, puls źródła, pierwszy oddech fraktalności.

Odwracanie rzeczywistości od wewnątrz; głęboka przemiana struktury przez ujawnienie jej wewnętrznego porządku. W metafizycznym sensie to sposób narodzin istnienia z niebytu, a w biologicznym – akcie cielesnego odwrócenia. To również symbol duchowego przebudzenia: narodziny przez implozję świadomości.

Rewersja

(łac. *reversio* – powrót, odwrót)

Zjawisko odwracania się ruchu, struktury lub kierunku działania w przeciwną stronę. W kontekście

fraktalnym i duchowym rewersja oznacza powrót do źródła przez odwrócenie się od ekspansji ku wnętrzu. W biologii może oznaczać proces ewersji, gdy część organizmu zostaje wyrócona na zewnątrz (np. aparat gębowy niektórych robaków). W duchowości rewersja to odwrócenie uwagi z iluzorycznego zewnątrz ku prawdzie wewnętrznej. W odróżnieniu od zwykłej zmiany kierunku, rewersja niesie w sobie impuls głębokiej przemiany – jak zawrócenie rzeki do jej źródła.

Rezonans morficzny

Zdolność zjawisk i istot do wchodzenia w rezonans z wcześniej istniejącymi formami, poprzez pole morficzne. Przypomina to fraktalny proces dostrajania się nowej części do całości, nawet bez bezpośredniego kontaktu.

Rzeczywistość

Rzeczywistość to pole przejawienia, w którym forma, energia i świadomość splatają się w rytmie samopodobieństwa.

To nie zbiór rzeczy, lecz sieć relacji, w której każda część odbija strukturę całości — nie jako kopia, lecz jako żywy rezonans.

Rzeczywistość nie jest obiektem ani projekcją.

To proces współistnienia, dynamiczne współbrzmienie bytów i pulsujący wzór istnienia, który rozwija się jak fraktal — od wnętrza ku nieskończoności.

Rzeczywistość to nie to, co „jest” – lecz to, co „staje się”, gdy świadomość spotyka wzór.

Tangram

Chińska układanka symbolizująca możliwość tworzenia nieskończonych kształtów z ograniczonego zestawu elementów. W książce symbolizuje proces poznania: składanie sensu z fragmentów, układanie rzeczywistości z „odłamków lustra”.

Trójkąt Sierpińskiego

Klasyczny przykład fraktala matematycznego, odkryty przez polskiego matematyka Wacława Sierpińskiego. Tworzy się go poprzez iteracyjne usuwanie środkowego trójkąta z większego trójkąta równobocznego, co prowadzi do powstania nieskończonej struktury o wewnętrznej samopodobności. Symbolicznie wyraża ideę obecności nieskończoności w granicach skończonej figury. W kontekście książki – może być metaforą ducha, który objawia się wewnątrz materii, oraz porządku, który pozostaje widoczny mimo pozornego chaosu.

Wstęga Möbiusa

Figura geometryczna odkryta niezależnie przez niemieckich matematyków Augusta Möbiusa i Johanna Benedicta Listinga w 1858 roku. Powstaje przez skrócenie wstęgi (o 180°) i sklejenie jej końców w sposób, który tworzy jedną powierzchnię i jeden brzeg. W sensie matematycznym jest obiektem nieorientowalnym – nie da się jednoznacznie odróżnić strony „wewnętrznej” od „zewnętrznej”, ponieważ każda z nich przechodzi w drugą.

W kontekście fraktalnym i metafizycznym wstęga Möbiusa staje się symbolem przenicowania, inicjacyjnego przejścia, w którym światło i cień, wnętrze i zewnątrz, duch i materia tracą opozycyjny charakter i ukazują się jako fazowo zsynchronizowane przejawy jednej rzeczywistości.

W tym sensie Möbius nie tylko opisuje geometryczny paradoks, ale obrazuje proces kosmicznego narodzenia się świata z pustki – poprzez obrót, przez który nicłość odwraca się na drugą stronę i staje się formą. W tradycjach duchowych Wschodu i Zachodu znajdziemy podobne symbole: w yin-yang, w wężu Uroborosie, w alchemicznym rebis – jednak Möbius, jako konkretna przestrzenna forma, pozwala zobaczyć jedność przeciwieństw w akcie geometrycznym i fizycznym.

Źródło

To, co pierwotne, nierozdzielne, poza czasem i przestrzenią. Nie przyczyna, lecz punkt przeniebowania — jak pusty środek koła, z którego rodzi się ruch. W ujęciu fraktalnym, źródło nie tworzy przez przyczynowość, ale przez rezonans i rytmiczne zjawianie się form.

Źródło fraktalności

To bezczasowa i bezprzestrzenna potencjalność istnienia — nieruchoma, a jednak pełna ruchu. Nie sposób jej uchwycić, bo w chwili, gdy staje się uchwytana, przyjmuje wzór, rytm, strukturę. Jest Obecnością bez wzoru, Świadomością bez treści, Polem, które nie zna granic, i dlatego może zawierać wszystko — także fraktalność.

To bezczasowe, nierozdzielne pole obecności, z którego wyłaniają się wszystkie wzory istnienia. Nie ma formy, lecz zawiera potencjał wszystkich form.

Nie podlega poznaniu przez opis, ale może być rozpoznane przez zestrojenie i milczenie.

Fraktalność jest jego pierwszym ruchem. Życie — jego pierwszym oddechem.